

Илия Тодоров (1941—1990)

Пред мен са няколко обемисти папки с бележки и преписи на трагично загиналия Илия Тодоров — старши научен сътрудник в Института за литература при БАН. Предстоеше издаването на петия и последен том от съчиненията на Константин Величков и Илия Тодоров се зае да проучи и подробно да представи неговата публицистика, ораторско изкуство и кореспонденция. Познавам добре научните методи и практика на литературоведа, текстолога и библиографа от дългогодишната ни съвместна работа, но сега, когато прелиствам и чета записките му, отново и още повече ме удивляват изключителната научна добросъвестност и широката обхватност на изследванията му, неговата неизтощима трудоспособност и енергия. Спомням си, че той пристъпи към съставянето на тези раздели на петия том, след като си беше съставил подробен план, изграден върху опита и проучванията си в качеството си на съставител и редактор на първия том, и след като беше се запознал детайлно с цялото литературно наследство, с живота и културния подвиг на Константин Величков. С особено увлечение и, бих казал, с патос той прегледа всички органи на периодичния печат, на които е сътрудничил писателят или е бил техен редактор. И най-вече в „Народний глас“, издаван от книжовника и книгоиздателя Драган Манчов в Източна Румелия. Той го беше преглеждал многократно, за да установи кои от неподписаните статии, поместени в този вестник, са излезли изпод перото на Величков, на Вазов или на някои други сътрудници. Дори по едно време заедно го прелиствахме в библиотеката на БАН и имах възможност да го наблюдавам с какво жадно любопитство четеше статиите, политическите бележки, литературните публикации, за да открие тук и там следи от стила и езика на Величков. С не по-малък интерес и любов той изследваше обемистите дневници на Областното събрание в Пловдив и на Народното събрание в София, за да отдели ония речи на видния политически деец, които имаха историческа стойност и притежаваха качества на първокласно красноречие. Със същата възискателност и замах пристъпваше Илия Тодоров и когато трябваше да подготви малка статия за някой писател и дори за отделна творба. Ала въпреки че дълги години работех и дружах с него, едва сега, когато проучвам неговото незавършено дело, виждам размерите на научната подготовка и ерудицията, литературноисторическата проникателност и вещината на литературоведа, библиографа и текстолога, чиято нелепа гибел сложи край на научната му дейност в нейния зрял период на развитие.

Но за да развие своите дарби, да усвои и усъвършенствува научните си методи и да се оформи като рутиниран научен работник, Илия Тодоров е трябвало да измине дълъг път на учене и работа с книгите на писателите класици, с трудовете на големите български и чуждестранни литературоведи, текстолози и библиографи. Роден на 31 май 1941 г. в с. Лом-Черковна (днес Бойка), Разградска област, той се учи в родното си село, след това завършва средно училище в гр. Бяла и славянска филология в Софийския университет. От 1966 до 1968 г. работи в Нар. библиотека „Св. Кирил и Методий“, като същевременно следва задочно библиография и библиотекознание в Соф. университет. От 1968 до средата на 1972 г.

е аспирант по текстология в Института за световна литература „Максим Горки“ в Москва и получава научната степен „кандидат на филологическите науки“, след като е защитил отлично дисертацията си „Текстология на новата българска литература (Принципи и методи на работата над източниците на текстовете)“. След връщането си в България работи като филолог и секретар на Катедрата по българска литература в Соф. университет, през 1973 г. е на шестмесечна специализация в Румъния и през 1974 г. е преподавател за един семестър по българска литература в Московския университет. В 1978 г. е приет за ст. и. сътрудник по текстология в Българската археографска комисия при Народната библиотека и сътрудник в ръкописния ѝ отдел, а след това е утвърден и за завеждащ отдел „Български исторически архив“. През 1981 г. е вече щатен ст. и. сътрудник в Института за литература при БАН, където е зачислен още през 1977 г. От 1985 до 1989 г. е научен секретар на Института, а от 1987 до смъртта си през декември 1990 г. ръководи секция „Литературно изворазнание и библиография“.

Илия Тодоров работеше върху няколко основни теми, които го съпътстваха през целия му живот. Научните му интереси се ограничаваха предимно в рамките на нашето Възраждане, но практическите му занимания на текстолог-издател го отвеждаха на един по-широк литературноисторически терен. Понякога дори стигаше до времето непосредствено след Първата световна война, до творчеството на Христо Смирненски. В случая имах предвид участието му в две издания на поета (1978 и 1988).

Още като студент, през 1967 година, Илия Тодоров обнародва статията „Към въпроса за първообраза на Паисиевата история“ в сп. „Български език“, с която поставя началото на своите изследвания в тази област. Една библиографска справка говори, че е публикувал повече от десетина статии и студии за Паисий, които върху честите подкани на своите приятели, не се зае да събере и издаде в отделна книга. Остана неосъществена и идеята му да се издадат всички установени досега преписи на „История славяноболгарская“, едно издание, което щеше да постави на солидни научни основи по-нататъшните издирвания върху хилендарския монах и неговата епоха. Но струва ми се, че Илия Тодоров най-много беше увлечен от темата за творчеството и живота на Хр. Ботев. На нея той посвети много сили и време, проучванията ѝ му дадоха материал за няколко публикации и на единствената му книга „Над Ботевия стих. Текстологически изследвания“ (1988), която с оригиналните наблюдения и смелите си концепции изненада литературната общественост. За съжаление все още не е видяло бял свят приетото за печат негово автентично издание на Ботевите стихотворения, чийто текстологически и литературноисторически коментар всъщност образува отделна книга, надхвърляща 200 страници. Той беше скицирал съдържанието на още две-три книги за Хр. Ботев, но и те останаха само в сферата на научните му планове и мечти. Илия Тодоров се връщаше непрекъснато към още една друга своя любима тема — Иван Вазов и неговия век. Особено го привличаше творческата история на „Под игото“ и още няколко други Вазови произведения. Цялостен научен труд представлява коментарът му към неиздадения трети том от един Вазов четиритомник, който стои още в шкафовете на изд. „Български писател“. За да се видят размерите на изследванията му за Вазов, трябва да се хвърли поглед върху неговите обстойни литературоведско-текстологически коментари към т. 6-и, 7-и, 9-и, 10-и, 12-и, 13-и, 19-и и 20-и на 22-томното издание на „Събрани съчинения“ от Иван Вазов. Съвсем естествено е от Вазов да се премине към творчеството и обществената дейност на приятеля му К. Величков, което и направи Илия Тодоров с участието си в петтомното издание и за което вече споменахме. Тук заслужава да се отбележи студията му „К. Величков в Пловдив“ в неиздадения още от „Хр. Г. Данов“ сборник „Пловдив като културен и литературен център през XIX век“.

Нашето Възраждане беше грижливо проучено от Илия Тодоров, но не му стигна време да се разгърне напълно и затова днес сме принудени да съдим за неговите изследвания само по отделни фрагменти, намерили място в печата, или по изданията, които правеше, придружени с негови предговори и бележки. В редица случаи той се изявяваше и като публикатор на неизвестни произведения, на откъси от тях или на писма от мнозина книжовници, участвували в литературните и обществено-революционните борби през Възраждането. А на други книжовници посвети отделни очерци и студии. Тук можем да споменем само имената на някои от тях — Нефит Бозвели, Братя Миладинови, Кузман Шапкарев, Найден Геров, Димитър Великсин, Григор Пърличев, Йордан Константинов-Джинот, Кесарий Попвасилев, Петър Оджакوف, Св. Миларов и др. Интересни и цялостни проучвания той прави и на редица писатели, работили след Освобождението, за които обнародва проучванията си или издава съчиненията им — Захари Стоянов, Стоян Заимов, Алеко Константинов, Цанко Церковски, историка Симеон Табаков и др. И цялата тази литературно-научна дейност е изградена върху основите на постоянните му библиографски издирвания. Техен резултат са няколко статии и рецензии в печата, както и научните редакции на библиографските указатели за А. Константинов (1983) и Хр. Ботев, т. II, чието издание е предстоящо. Може би създаденото от Илия Тодоров щеше да бъде далече по-голямо, ако да не беше безкрайната му добросъвестност в изследванията, неговата критичност и недоволство от работата си и скромността му, която всъщност играеше задържаща роля в изявите му. Той не ламтеше за научни звания и постове, а, напротив — избягваше ги, за да може тихо и спокойно да се занимава само с онова, което го привличаше и в което влагаше цялата си любов на научен работник. Библиотеките и архивохранилищата бяха неговият дом, неговите светилища. И работата му в тях, литературно-научната му дейност бяха смисълът на живота му. Един живот, отдаден на българската литература, който беше прекъснат рано, преди да може Илия Тодоров да ни даде всичко, за което се беше готвил с възрожденска ревност и усърдие и в което беше вложил всичките си сили и способности.

Иван Сестримски